

Monika Struck-Peregończyk, Olga Kurek-Ochmańska
Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania, Rzeszów

Wizerunek osób niepełnosprawnych w polskiej prasie opiniotwórczej na przykładzie tygodnika „Polityka” w latach 1997–2016

DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/1733-8069.14.3.04>

Abstrakt Celem artykułu jest prezentacja wyników przeprowadzonej analizy treści artykułów publikowanych na temat osób niepełnosprawnych i zjawiska niepełnosprawności w tygodnikach opiniotwórczych na przykładzie „Polityki”. Niniejszy artykuł jest próbą nakreślenia wizerunku osób niepełnosprawnych kreowanego w owym tytule. Głównymi kategoriami wziętymi pod uwagę przy analizie były: role społeczne i zawodowe osób niepełnosprawnych będących bohaterami artykułów; próba skatalogowania tematyki; język, jakim opisywano zjawisko niepełnosprawności oraz odniesienie poruszanych wątków do aktualnych wydarzeń i trendów. W artykule przyjrano się również ogólnym tendencjom w przedstawianiu osób niepełnosprawnych w mediach masowych oraz przybliżono różne podejścia teoretyczne w wyjaśnianiu roli mediów w kreowaniu postaw względem grup społecznych.

Słowa kluczowe wizerunek, niepełnosprawność, prasa, oddziaływanie mediów

Monika Struck-Peregończyk, doktor nauk społecznych w zakresie nauk o polityce, specjalność: polityka społeczna. Adiunkt w Zakładzie Polityki Publicznej Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się wokół polityki społecznej, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji osób niepełnosprawnych, ich aktywności zawodowej i szans edukacyjnych.

Adres kontaktowy:

Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania z siedzibą
w Rzeszowie
ul. Sucharskiego 2, 35-235 Rzeszów
e-mail: mstruck@wsiz.rzeszow.pl

Olga Kurek-Ochmańska, doktor nauk społecznych w zakresie nauk o polityce. Adiunkt w Zakładzie Badań nad Szkolnictwem Wyższym i stały współpracownik Katedry Mediów, Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się wokół: wizerunku osób i instytucji, społecznego i kulturowego oddziaływania mediów, kształtowania opinii publicznej, polskiego rynku medialnego oraz prawnych, organizacyjnych i ustrojowych uwarunkowań szkolnictwa wyższego.

Adres kontaktowy:

Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie
ul. Sucharskiego 2, 35-235 Rzeszów
e-mail: okurek@wsiz.rzeszow.pl

Wdobie społeczeństwa informacyjnego i wszechobecnej mediatyzacji życia społecznego media masowe spełniają wielorakie funkcje. Oprócz tak oczywistych jak informacyjna, edukacyjna czy rozrywkowa media masowe są areną do debaty i dyskusji na tematy ważne publicznie, czyli kształtują nasze opinie. Mają zatem wpływ na nasze postawy, w tym również względem osób niepełnosprawnych.

Ze względu na poruszony problem badawczy koniecznym jest doprecyzowanie terminu „wizerunek”. Do nauki pojęcie *image* wprowadził Walter Lippmann (1922) (Tabernacka, Szadok-Bratuń 2012). Za polskim „Słownikiem wyrazów obcych” wizerunek „to obraz postaci stworzony na podstawie jej działalności zawodowej, cech osobistych lub obraz, oblicze, charakter czegoś” (Sobol 1996: 462). Słownik języka angielskiego podaje natomiast, iż *image* to po pierwsze „a mental picture or idea of sb/sth”, czyli obraz lub wyobrażenie o kimś lub czymś; a po drugie „a general impression that a person or an organization gives to the public”, czyli ogólne wrażenie, jakie osoba lub organizacja robi na opinii publicznej (*Słownik Oxford Wordpower* 2002: 388). *Leksykon public relations* stwierdza, że „wizerunek to subiektywne wyobrażenie na temat określonej organizacji, firmy, produktu, usługi, osoby, które powstaje w umysłach ludzi” (Tworzydło, Olędzki, Trochimiuk 2009: 174). Jak zatem powstaje owo wyobrażenie?

W świetle koncepcji poznawczej jednostka jako podmiot własnej aktywności przyjmuje wobec otaczającego świata postawę badacza, to znaczy zbiera informacje płynące z otoczenia, zapisuje je w pamięci, formułuje sądy wyjaśniające zarejestrowane

zjawiska, a potem sprawdza je w rzeczywistości, tworząc tak zwane konstrukty poznawcze, czyli informacje o sobie i otaczającym świecie. Jednostka „tworzy indywidualny system konstruktywów, różniący się od systemów innych ludzi poziomem złożoności, abstrakcji i plastyczności (zależnym od poziomu intelektualnego i cech demograficzno-społecznych)” (Wojciszke 2002: 21). Ponieważ ludzie nie są percepcyjnie zdolni, aby przetwarzać całą oddziałującą na nich informację społeczną, stosują tak zwaną oszczędność poznawczą, czyli „uczą się stosować efektywne uproszczenia myślowe i praktyczne reguły zdrowo rozsądkowe, które pomagają im zrozumieć rzeczywistość społeczną” (Aronson, Wilson, Akert 1997: 132). Ową oszczędność poznawczą Susan Fiske i Shelley Taylor nazywają „skąpstwem poznawczym”, czyli zbiorem taktyk, które upraszczają złożone problemy poprzez na przykład ignorowanie niektórych informacji celem redukcji dysonansu poznawczego (Piber-Dąbrowska, Sędek 2006). Sytuacja taka może prowadzić do poważnych błędów, uprzedzeń i stereotypów zwłaszcza wtedy, gdy zignorowana zostanie jakaś ważna informacja (Kossowska 2006). Świadomość stosowania przez ludzi oszczędności poznawczych jest zatem bardzo istotna z punktu widzenia zagadnienia wizerunku, bo schematy (m.in. efekt pierwszeństwa, świeżości, uporczywości, heurystyki dostępności, zakotwiczenia, reprezentatywności) działają jak filtry, które odsiewają informacje sprzeczne, niespójne, dostarczają ludziom wskazówek dotyczących ich opinii i działania (Falkowski, Tyszka 2006).

Wspomniany już W. Lippmann w pracy pod tytułem „Public Opinion” wskazał, że nieuniknione są rozbieżności pomiędzy *światem zewnętrznym*

a obrazem w naszych głowach (Baran, Davis 2007: 99). Tak narodziła się pierwsza definicja stereotypu akcentująca, że owe *pictures in our heads* są reakcją na bodźce ze świata zewnętrznego i ich swoistym przetworzeniem w umyśle człowieka (Anusiewicz, Bartmiński 1998). Tak stworzone konstrukcje myślowe zawierają pewne uproszczone przeświadczenie dotyczące różnych zjawisk społecznych. O tym, w jaki sposób media masowe tworzą i podtrzymują stereotypy różnych grup społecznych, mówi teoria stereotypizacji mediów. Kiedy środki masowego przekazu ukazują pewne kategorie ludzi, akcentując ich negatywne cechy, a pomijają pozytywne, a dodatkowo takie portrety potwierdzane są w różnych mediach, wówczas u odbiorcy dochodzi do zakorzenienia takiego stereotypowego portretu. Oddziaływanie to jest tym mocniejsze, im mniejszy kontakt osobisty z daną kategorią osób ma odbiorca, a im częstszy tylko z przekazem medialnym (Goban-Klas 2008). Jako że mniej niż połowa Polaków ma osoby niepełnosprawne wśród swoich znajomych lub przyjaciół (CBOS 2007, Ruś 2007), media masowe stanowią ważne źródło wiedzy o osobach niepełnosprawnych i ich problemach.

Wizerunek osób niepełnosprawnych w mediach

Środki masowego przekazu, a w szczególności media o charakterze opiniotwórczym, jakim jest tygodnik społeczno-polityczny „Polityka”, mogą mieć niebagatelny wpływ na kreowanie wizerunku osób niepełnosprawnych, ponieważ swymi publikacjami na ich temat biorą udział w procesie kształtowania postaw swych czytelników. Media

masowe¹ często jednak podchodzą do kwestii niepełnosprawności bardzo powierzchownie, powielając i utrwalając istniejące stereotypy. Jednymi z pierwszych i najważniejszych badań dotyczących wizerunku osób niepełnosprawnych w mediach był brytyjski raport z 1992 roku, w którym Colin Barnes wyróżnił podstawowe typy stereotypów powielanych przez media. Były to: prezentowanie osoby z niepełnosprawnością jako godnej pożałowania i żalostnej, przedmiotu przemocy, groźnej i złej, tworzącej nastrój i osobliwość, „superkaleki”, przedmiotu drwin, najgorszego i jedyne go wroga samej siebie, ciężaru dla społeczeństwa, seksualnie nienormalnej, niezdolnej do pełnego udziału w życiu społeczeństwa (Barnes 1992). W mediach możemy się też natknąć na przedstawienie osób niepełnosprawnych jako „normalnych”, „zwykłych” ludzi, których niepełnosprawność jest tylko jedną z cech. Zdaniem Barnesa nadmierne eksponowanie „zwykłości” i pomijanie aspektu barier społecznych, na jakie napotykają osoby niepełnosprawne, może jednak prowadzić do przekonania, iż nie potrzebują one wsparcia i nie ma potrzeby zmian w polityce społecznej i nastawieniu społeczeństwa wobec nich (Barnes 1992).

¹ Zastrzeżenie może budzić fakt uznania „Polityki” za medium masowe. Jeśli uzna się, że masowość medium jest pochodną socjologicznej kategorii masy, to liczebność odbiorców jest ważna. Trudno jednak określić, jaka wielkość odbiorców jest już masą, a jaka nią nie jest. Należy zatem wziąć pod uwagę pozostałe wyznaczniki masowości medium jak rozproszenie, heterogeniczność składu odbiorców czy brak więzi, a te kryteria czytelnicy „Polityki” spełniają i na ich podstawie zakwalifikowano tygodnik jako masowy. Ponadto masowość współczesnych mediów potęgują zróżnicowane kanały dystrybucji treści (e-wydania, strony internetowe, profile na portalach społecznościowych itp.), zatem nakład pisma nie jest dziś jedynym jego wyznacznikiem.

Systematyzacji sposobów przedstawiania osób niepełnosprawnych w mediach podjął się także John Clogston (1990; 1993), który wyróżnił pięć modeli. Trzy to modele „tradycyjne”, to jest przedstawiające niepełnosprawność jako „tragedię osobistą”: *model patologii społecznej* (osoby niepełnosprawne jako pokrzywdzone przez los i zależne od innych), *model medyczny* (niepełnosprawność jako choroba lub dysfunkcja), *model „superkaleki”* („tragiczny, lecz dzielny”). Dwa kolejne modele Clogston scharakteryzował jako „progresywne”, to jest przedstawiające osoby niepełnosprawne jako aktywnych członków społeczeństwa: *model praw mniejszości / praw obywatelskich* (osoby niepełnosprawne jako mające prawa i mogące ich dochodzić) oraz *model pluralizmu kulturowego* (osoby niepełnosprawne przedstawiane bez podkreślania ich ograniczeń sprawności). Katalog modeli Clogstona został następnie rozszerzony przez Beth Haller (1999; 2000), która dodała jeszcze trzy kategorie: *model biznesowy* (udogodnienia dla osób niepełnosprawnych jako zbyt kosztowne), *model prawny* (możliwość dochodzenia swoich praw przez osoby niepełnosprawne jedynie na drodze sądowej) oraz *model konsumenci* (osoby niepełnosprawne jako niewykorzystana grupa konsumentów).

Polskie badania dotyczące wizerunku osób niepełnosprawnych w mediach wskazują na to, iż środki masowego przekazu najczęściej odwołują się do dwóch sposobów przedstawiania osób niepełnosprawnych: jako nieszczęśliwych, niesamodzielnych, wymagających pomocy innych („ofiary”) lub tragicznych bohaterów dokonujących niezwykłych czynów „pomimo” swojej niepełnosprawności („superkaleki”) (Ruś 2007; Rozmus 2012). Może być

to postrzegane jako przejaw dyskursu przemocy symbolicznej, polegającego na pomijaniu niektórych tematów, upraszczaniu omawianych kwestii, przesadnym eksponowaniu ograniczeń sprawności oraz paternalistycznym podejściu do opisywanych osób (Niedbalski 2015). Przedstawianie osób niepełnosprawnych w sposób wzbudzający emocje czy sensację jest także dyktowane ekonomicznymi kryteriami podnoszenia oglądalności/czytelnictwa/słuchalności – media powielają uproszczone schematy po to, by „szybko (i najczęściej na krótko) przyciągnąć masowego widza” (Rozmus 2012: 117).

Nota metodologiczna

W niniejszym artykule podjęto próbę opisu wizerunku osób niepełnosprawnych kreowanego przez polskie tygodniki opiniotwórcze. Prasa opiniotwórcza kształtuje postawy swych czytelników, cytowana jest przez inne media, dziennikarzy i polityków. Stanowi ważny segment rynku prasowego, który swym autorytetem tworzy, upowszechnia, modyfikuje i zakorzenia opinie i postawy zarówno w sferze poglądów politycznych, jak i społecznych. Ma zatem niebagatelny wpływ nie tylko na to, o czym myślą jej odbiorcy, ale też na to, jak myślą i oceniają otaczającą ich rzeczywistość.

Spośród kilkunastu tygodników o tematyce społeczno-polityczno-ekonomicznej zdecydowano się na analizę tygodnika „Polityka”. Argumenty uzasadniające wybór jednostki analizy:

- „Polityka” to najstarszy tygodnik opiniotwórczy ukazujący się od 1957 roku,

- „Polityka” jest w czołówce liderów sprzedaży i czytelnictwa wśród polskich tygodników opiniotwórczych, zajmując drugie miejsce². Nie zdecydowano się na analizę tygodnika „Newsweek”, który zajmuje pierwsze miejsce, ze względu na stosunkowo krótki czas od kiedy tygodnik ten pojawił się polskim rynku prasowym, niepokrywający się z analizowanym okresem 1997–2016,
- Dokonując wstępnej kwerendy zasobów bibliotecznych, zauważono, że „Polityka” publikuje znacząco więcej artykułów o tematyce niepełnosprawności niż pozostałe tygodniki opiniotwórcze, jak na przykład „Wprost”, „Tygodnik Powszechny” czy „Duży Format”,
- Wśród czytelników³ „Polityki” przeważają osoby z wyższym wykształceniem – 85%. Większość czytelników należy do osób dobrze sytuowanych⁴. Nieco ponad jedna trzecia czytelników „Polityki” prowadzi własne działalności gospodarcze. Na podstawie tak scharakteryzowanego profilu demograficzno-społecznego czytelników „Polityki” można pokusić się o wniosek, że mimo iż stanowią mniejszość w sensie ilościowym/powszechnym, są elitą i mają wpływ na

kreowanie opinii większości poprzez swoją leaderską pozycję. Wniosek ten oparty jest na założeniach teorii dwustopniowego przepływu informacji i idei, które podkreślają, że informacje, interpretacje faktów, komentarze czy idee rozpowszechniane przez media docierają najpierw do osób aktywnych medialnie (tzw. liderów opinii), a następnie są przez nie przekazywane osobom mniej aktywnym w najbliższym otoczeniu. Konceptualizując badania, założono zatem, że czytelnicy „Polityki” stanowią w swoim otoczeniu funkcję liderów opinii publicznej.

Za podstawową jednostkę analizy przyjęto artykuł, to jest reportaż, komentarz, felieton, esej, wstępniak, artykuł publicystyczny lub wywiad, który w swej treści – całościowo lub fragmentarycznie – poświęcony był zjawisku niepełnosprawności i zagadnieniom związanym z osobami niepełnosprawnymi. Artykuły, które poddano analizie, kodowano, biorąc pod uwagę następujące kryteria, tak zwane kategorie analityczne:

- role społeczne osób niepełnosprawnych będących bohaterami artykułu,
- sposób prezentowania aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych będących bohaterami artykułu,
- sposób prezentowania aktywności społecznej osób niepełnosprawnych będących bohaterami artykułu,
- sposób prezentowania aktywności obywatelskiej osób niepełnosprawnych będących bohaterami artykułu,
- wydźwięk emocjonalny tekstu,

² Wyniki badania „Polskie Badania Czytelnictwa” za okres grudzień 2017 – maj 2018. Na podstawie <http://www.pbc.pl/rynek-prasowy/raporty-pbc/tygodniki/> [dostęp 31.07.2018 r.].

³ Wyniki ankiety redakcyjnej przeprowadzonej w 2014 roku wśród 15000 czytelników. Na podstawie <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1597279,1,czytelnicy-polityki-o-polityce.read> [dostęp 31.07.2018 r.].

⁴ Aż 78,6% respondentów zadeklarowało, że ich sytuacja materialna pozwala na realizację wszystkich potrzeb – na podstawie: <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1597279,1,czytelnicy-polityki-o-polityce.read> [dostęp 26.10.2017 r.].

- język, jakim opisuje się w artykule osoby niepełnosprawne i zjawisko niepełnosprawności,
- stopień odzwierciedlenia w artykule aktualnych wydarzeń politycznych, społecznych, gospodarczych mających bezpośredni lub pośredni wpływ na życie i funkcjonowanie osób niepełnosprawnych.

Analizie nie poddawano materiałów wizualnych, to jest fotografii, tabel, wykresów, ilustracji, a jedynie samą warstwę słowną. Zastosowano zatem technikę analizy treści, a nie analizy zawartości mediów. Uwzględniono, poza cyklicznymi wydaniem, również numery specjalne oraz dodatki. Przy dogłębnej jakościowej analizie treści wzięto pod uwagę teksty z roku 1997, 2007 oraz 2016, tak by spróbować uchwycić zmiany w sposobie przedstawienia wizerunku osób niepełnosprawnych w ciągu 20 lat, które minęły od uchwalenia Ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych. Ustawa ta wprowadzała wiele istotnych rozwiązań dotyczących rehabilitacji społecznej i zawodowej, rozszerzając znacznie zapisy ustawy z 1991 r.⁵ – między innymi modyfikowała zasady kwotowego systemu wspierania zatrudnienia osób niepełnosprawnych oraz wprowadzała nowy system orzekania o niepełnosprawności. Zakładano więc, iż w roku 1997 w związku z uchwaleniem ustawy, a także uchwalonej w tym czasie Karty Praw Osób Niepełnosprawnych, mogło ukazać się stosunkowo więcej tekstów dotyczących osób niepełnosprawnych oraz rozwiązań i zaleceń proponowanych w obu doku-

mentach. W 2007 roku, w związku z rozpoczęciem wielu projektów aktywizacyjnych finansowanych w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (PO KL), mogła się toczyć na łamach tygodnika ożywiona dyskusja na tematy związane z zatrudnianiem osób niepełnosprawnych.

Celem uszczegółowienia problemu badawczego na etapie konceptualizacji badania postawiono następujące pytania badawcze:

- Jaki wizerunek osób niepełnosprawnych kreuje tygodnik opiniotwórczy „Polityka”? Czy ewoluował on na przestrzeni 20 lat? Czy wizerunek ten bliższy jest modelom „tradycyjnym” czy „progresywnym” (w ujęciu J. Clogstona)?
- Czy treść artykułów była odzwierciedleniem aktualnych wydarzeń dotyczących życia osób niepełnosprawnych (np. wprowadzenia przepisów prawnych, nowych rozwiązań, aktualnych zjawisk społeczno-politycznych)?
- W jakich rolach społecznych zostały przedstawione osoby niepełnosprawne będące bohaterami tekstów w tygodniku opiniotwórczym „Polityka”?
- Jak prezentowana jest aktywność zawodowa, społeczna, obywatelska osób niepełnosprawnych?
- Jaki jest wydźwięk tekstów na temat osób niepełnosprawnych w tygodniku opiniotwórczym „Polityka”? Czy wydźwięk ten zmieniał się w analizowanym okresie?

⁵ Ustawa z dnia 9 maja 1991 r. o zatrudnieniu i rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 1991 r., nr 46 poz. 201).

- Jaki język dominuje w opisie osób niepełnosprawnych? Czy występują pejoratywne określenia? Jeśli tak, to jaki jest cel i kontekst ich stosowania?

Teza przewodnia badania: Na przestrzeni lat 1997–2016 wizerunek osób niepełnosprawnych kreowany przez tygodnik „Polityka” ewoluuje od modeli bardziej „tradycyjnych” do modeli „progresywnych”. Teza uzupełniająca badania: Na przestrzeni lat 1997–2016 ewoluuje język, jakim opisuje się osoby niepełnosprawne i zjawisko niepełnosprawności w tygodniku „Polityka”. Wraz z upływem czasu maleje liczba artykułów mających pejoratywny wydźwięk.

Operacjonalizacja nieostrych pojęć użytych w tezach:

- „Modele tradycyjne” – sposób przedstawienia osób niepełnosprawnych jako „innych”, w sposób stygmatyzujący.

Wskaźniki: przedstawienie w artykułach osób niepełnosprawnych jako chorych, biernych i zależnych od innych (*model medyczny*), pokrzywdzonych przez los i oczekujących pomocy od państwa i społeczeństwa (*model patologii społecznej*), ludzi dokonujących niezwykłych czynów lub osiągających, „pomimo” swojej niepełnosprawności, coś, co w świecie osób sprawnych byłoby uznane za normalne (*model „superkaleki”*), jako osoby, których ograniczenia sprawności generują koszty obciążające społeczeństwo i przedsiębiorców (*model biznesowy*).

- „Modele progresywne” – sposób przedstawienia osób niepełnosprawnych jako mających

możliwości i prawa, by brać udział we wszystkich aspektach życia społecznego.

Wskaźniki: przedstawienie w artykułach osób niepełnosprawnych jako członków mniejszości mających prawa i mogących ich dochodzić (*model praw mniejszości / praw obywatelskich*), jako „zwykłych” ludzi, bez podkreślania ich ograniczeń sprawności (*model pluralizmu kulturowego*), jako osoby chronione przed dyskryminacją (*model prawny*) oraz jako niewykorzystaną grupę konsumentów (*model konsumencki*).

- „Pejoratywny wydźwięk” – przedstawianie osób niepełnosprawnych w negatywnie nacechowanym, niekorzystnym świetle.

Wskaźniki: występowanie słów o charakterze pejoratywnym, jak na przykład upośledzony, inwalida, kaleka, ułomny, sprawny inaczej, niedorozwinięty, idiota, opóźniony, ślepy i tym podobne; akcentowanie negatywnych cech osób niepełnosprawnych; wzbudzanie negatywnych uczuć.

Tematyka artykułów poruszających zagadnienie niepełnosprawności i osób niepełnosprawnych

Wśród analizowanych tekstów dominują reportaże obrazowo opisujące codzienność osób niepełnosprawnych oraz problemy, z jakimi borykają się ich rodziny. Wśród reportaży z 1997 roku były:

- reportaż na temat seksualności, rodzicielstwa i małżeństw osób niepełnosprawnych intelektualnie („Matki z gorszym mózgiem”),

- fotoreportaż o osobach niepełnosprawnych intelektualnie, grających w amatorskim teatrze („Teatr albo nic”),
- reportaż o rodzicach skupionych wokół Fundacji „Daj szansę”, wspierającej rodziny z dziećmi z mózgowym porażeniem dziecięcym („Łańcuch pocieszenia”),
- reportaż o rodzicach poszukujących pieniędzy na kosztowną terapię hormonalną dla swoich córek z zespołem Turnera („Kreseczka za miliony”).

Tematyka reportażu z 2007 roku przedstawia się następująco:

- fotoreportaż o działalności Fundacji Awangarda, zajmującej się sprzedażą wyrobów artystycznych wytwarzanych przez osoby niepełnosprawne, w tym osoby z niepełnosprawnością intelektualną („Żyrafa na ośmiu nogach”),
- fotoreportaż o psach-przewodnikach jako asystentach codzienności dla osób niepełnosprawnych („Pan na smyczy”),
- reportaż na temat rodziny, w której rodzi się dziecko ze skrajnym wcześniactwem, bez szans na przeżycie, a które jednak rozwija się prawidłowo; rodzice upatrują cudu za sprawą Jana Pawła II; rodzina zamierza adoptować niepełnosprawne dziecko („Życie za życie”),
- reportaż na temat dzieci niewidomych i niedowidzących, które w ramach terapii grupo-

wej uczestniczą w seansach filmowych („Prawie kino”),

- fotoreportaż o czterech parach dotkniętych karłowatością („Mały szuka nieba”),
- reportaż na temat metod uczenia dzieci niesłyszących mowy artykułowanej („Głuche słowa”).

W 2016 „Polityka” opublikowała jedynie trzy reportaże, których bohaterami są osoby niepełnosprawne:

- fotoreportaż o specjalistycznych rodzinach zastępczych dla niepełnosprawnych dzieci („Kocham cię, ty moja matko zastępcza”),
- reportaż-sylwetka o niepełnosprawnym intelektualnie sportowcu, członku kadry Polski w tenisie stołowym („Mentalny”),
- reportaż o poruszającym się na wózku Janie, który startował w odwołanym konkursie Mężczyzna Roku na Wózku 2016 („Mister”).

Pozostałe artykuły gatunkowo zakwalifikować można jako:

- komentarze – krytyka rozwiązań zaproponowanych w Ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych („Każdy głos na wagę złota” z 1997 roku) oraz komentarz na temat błędnych decyzji politycznych i zaniechań systemowych w aspekcie niepełnosprawności („Udane niepowodzenia” z 2016 roku),

- artykuły publicystyczne: na temat lawinowo rosnącej liczby młodych rencistów, krytyka zbyt wczesnego przyznawania rent, afirmacja rehabilitacji jako sposobu na przywrócenie osób niepełnosprawnych na rynek pracy („Będąc młodym rencistą” z 1997 roku); na temat autyzmu („Zobaczyć las” z 2007 roku); na temat chorób rzadkich, kosztów związanych z ich leczeniem, stowarzyszeń, które zrzeszają chorych i ich rodziny („Zapomoga na Pompego” z 2007 roku); na temat zalet telepracy, w tym korzyści z niej dla osób niepełnosprawnych („Telechałupnicy” z 2007 roku); na temat złych standardów leczenia hemofilii w Polsce („Królewska choroba” z 2007 roku); na temat ojców dzieci niepełnosprawnych oraz powodów ich odchodzenia od rodziny w przypadku pojawienia się w rodzinie chorego dziecka („Gdzie ci ojcowie?” z 2016 roku); na temat jakości życia i kosztów leczenia dzieci z wrodzonymi wadami rozwojowymi („Życie poza życiem” z 2016 roku),
- recenzje – recenzja filmu „Ósmy dzień” poszerzona o analizę innych dzieł kinowych zbudowanych na motywie niepełnosprawności („Debil i jego biznesmen” z 1997 roku),
- opowieść autobiograficzna kobiety, która uległa wypadkowi samochodowemu, w skutek czego porusza się na wózku inwalidzkim („W snach ciągle chodzę” z 2016 roku).

Łącznie w trzech analizowanych rocznikach „Polityki” opublikowano 24 artykuły poruszające zagadnienie niepełnosprawności i osób niepełno-

sprawnych, z czego 7 w 1997 roku, 10 w 2007 roku i 7 w 2016 roku. Wśród artykułów dominowały reportaże (12) oraz artykuły publicystyczne (7), sporadycznie pojawiały się inne teksty gatunkowo przypisane do publicystyki.

Jednym z głównych celów analizowanych artykułów było **pokazanie trudnej sytuacji osób niepełnosprawnych**, zarówno związanej z problemami zdrowotnymi (rzadkie choroby, trudności w leczeniu i rehabilitacji), jak i finansowymi (trudności z finansowaniem leczenia, z utrzymaniem się)⁶; często bohaterami tego typu tekstów są dzieci⁷. Wydaje się, że celem przyświecającym tego typu tekstom było **przekonanie, że osoby niepełnosprawne to grupa wymagająca wsparcia oraz krytyka systemu** i działań państwa kierowanych do tej grupy osób. Wskazywane są takie niedociągnięcia jak: brak refundacji leków czy terapii, poziom opieki zdrowotnej znacznie odbiegający od światowych standardów⁸, niewystarczająca opieka instytucjonalna i brak pomocy dla rodzin osób niepełnosprawnych⁹, a także brak wsparcia dla utalentowanych osób niepełnosprawnych – przykład sportowca Marka Chybińskiego, który „nie trenuje bo musi pracować. A musi pracować, bo nie ma na treningi”¹⁰. Widoczna jest bezsilność osób niepełnosprawnych i ich rodzin, które zmuszone

⁶ „Łańcuch pocieszenia”, „Kreseczka za miliony”, „Królewska choroba”, „Zapomoga na Pompego”, „Mentalny”.

⁷ „Łańcuch pocieszenia”, „Kreseczka za miliony”, „Królewska choroba”, „Życie za życie”, „Kocham cię, ty moja matko zastępcza”, „Życie poza życiem”.

⁸ „Kreseczka za miliony”, „Królewska choroba”, „Zapomoga na Pompego”.

⁹ „Łańcuch pocieszenia”, „Zapomoga na Pompego”, „Życie poza życiem”.

¹⁰ „Mentalny”.

są dawać sobie radę same: „Rodzice muszą zdobyć sami pieniądze na leczenie swoich córek albo bezsilnie patrzeć jak je Turner degradowuje”¹¹; „walimy głową w mur”¹². Mimo iż na przestrzeni 20 lat zmieniły się nieco standardy leczenia i opieki nad osobami niepełnosprawnymi (np. w 1999 r. zaczął być refundowany hormon wzrostu dla chorych na zespół Turnera), liczba tekstów dotyczących wyżej wymienionych problemów nie spadła. Wątek krytyki systemu najbardziej rozbudowany został w tekście „Udane niepowodzenia” z 2016 roku, który dotyczy dotychczasowych prób działań państwa na rzecz poprawy sytuacji osób niepełnosprawnych, stwierdzając iż „mimo że wiele debat parlamentarnych pokazało ponadpartyjną zgodę, że osoby z niepełnosprawnościami należy wspierać” wprowadzane reformy są „proste, bazujące na jednym hasle, oparte na polityce interwencyjnej, których efekty są widoczne tu i teraz”, zaś polityka wobec niepełnosprawności to przykład „polityki udanego niepowodzenia”.

Część z analizowanych tekstów ma za zadanie spełniać **funkcję informacyjną** – dostarczyć czytelnikowi rzetelnej, czasem wręcz naukowej informacji na temat danego schorzenia czy niepełnosprawności¹³ lub też zmian w prawie¹⁴, czasem przybiera to postać infografiki z wyróżnionym tekstem. Niektóre teksty podjęły trud **obalania mitów** związanych z danym schorzeniem (np. stereotypy dotyczące osób z niepełnosprawnością intelektualną, autyzmem czy też

hemofilią¹⁵), z postrzeganiem osób niepełnosprawnych przez osoby sprawne¹⁶ czy też roli ojca w życiu niepełnosprawnego dziecka¹⁷. Duża część tekstów ma również na celu **przybliżenie czytelnikom nowych rozwiązań** dostępnych w leczeniu, rehabilitacji i wsparciu społecznym osób z niepełnosprawnościami, jak na przykład nowoczesna terapia dzieci z porażeniem mózgowym¹⁸, teatralne warsztaty terapii zajęciowej dla osób z niepełnosprawnością intelektualną¹⁹, rehabilitacja lecznicza finansowana przez ZUS²⁰, pies-asystent dla osób poruszających się na wózku²¹ czy telepraca²².

Ważnym celem części analizowanych tekstów jest również **wywołanie u czytelnika określonych uczuć**. Bardzo często było to współczucie lub litość, szczególnie jeśli bohaterami tekstu były niepełnosprawne dzieci: „Nie mogłam uwierzyć, że w 38-milionowym kraju nie było nikogo, kto pokocha to dziecko. Kocha się obce żółwie, koty, psy”²³. Część tekstów, poprzez dosadne porównania i bardzo naturalistyczne opisy, ma zszokować odbiorcę: „wywalają upośledzonego właściciela jak kulawy tapczan”²⁴, „małe, grube (...) z nieforemną szyją w kształcie płetwy, czasem z ostającymi uszami, z szeroko rozstawionymi oczyma (...) płaskie i nieforemne”²⁵, „uciekła (...) od tego,

¹¹ „Kreseczka za miliony”.

¹² „Zapomoga na Pompego”.

¹³ „Łańcuch pocieszenia”, „Królewska choroba”, „Zobaczyć las”.

¹⁴ „Będąc młodym rencistą”.

¹⁵ „Teatr albo nic”, „Zobaczyć las”, „Królewska choroba”.

¹⁶ „Debil i jego biznesmen”.

¹⁷ „Gdzie ci ojcowie?”.

¹⁸ „Łańcuch pocieszenia”.

¹⁹ „Teatr albo nic”.

²⁰ „Będąc młodym rencistą”.

²¹ „Pan na smyczy”.

²² „Telechałupnicy”.

²³ „Życie za życie”.

²⁴ „Matki z gorszym mózgiem”.

²⁵ „Kreseczka za miliony”.

jak on człapie, jak wkłada spodnie na pieluchę, bo od czasu, gdy spadł z rusztowania, poszły zwieracze dróg moczowych”²⁶. W ten sposób wzbudza się też jednak niezdrowe zainteresowanie odmiennością, nawiązujące do dawnych „pokazów osobliwości” – publicznych pokazów osób z widocznymi zniekształceniami ciała popularnych w USA i Europie do początków XX w. (Barnes1992; Ruś 2007).

Wśród analizowanych tekstów były też takie, które miały za zadanie wzruszyć czytelnika²⁷, wywołać w nim przyjazne i ciepłe uczucia wobec bohaterów²⁸, czy wręcz podziw dla tego, w jaki sposób walczą z przeciwnościami losu²⁹, czy poświęcają się dla innych – tak jak na przykład rodzice (biologiczni czy zastępczy) niepełnosprawnych dzieci³⁰. Sposób prezentowania osób niepełnosprawnych w analizowanych artykułach jest niejednorodny, wieloaspektowy, o różnym natężeniu emocjonalnym i zróżnicowanym wydźwięku. Chcąc dokonać pewnej kategoryzacji, zdecydowano się na dogłębną analizę następujących aspektów: tematyka tekstów a aktualne wydarzenia społeczno-polityczne i trendy, aktywność zawodowa, aktywność społeczna, seksualność i życie rodzinne, relacje osób niepełnosprawnych z otoczeniem, intencjonalne oddziaływanie tekstów oraz warstwa językowa stosowana do opisu niepełnosprawności i osób niepełnosprawnych. Kolejne podrozdziały rozwijają owe zagadnienia.

²⁶ „Mały szuka nieba”.

²⁷ „Mentalny”, „Mister”.

²⁸ „Żyrafa na ośmiu nogach”.

²⁹ „W snach ciągle chodzę”.

³⁰ „Życie za życie”, „Kocham cię, ty moja matko zastępcza”.

Tematyka analizowanych tekstów a aktualne wydarzenia

Więcej niż połowa tematów artykułów inspirowana była aktualnymi wydarzeniami dotyczącymi życia osób niepełnosprawnych. Część artykułów była odpowiedzią na wprowadzenie nowych przepisów prawnych (Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych³¹, Ustawa z dnia 28 czerwca 1996 r. o zmianie niektórych ustaw o zaopatrzeniu emerytalnym i o ubezpieczeniu społecznym³², Ustawa z dnia 24 sierpnia 2007 r. o zmianie ustawy – Kodeks pracy oraz niektórych innych ustaw³³, projekt ustawy antyaborcyjnej z 2016 r.³⁴, Ustawa z dnia 4 listopada 2016 r. o wsparciu kobiet w ciąży i rodzin „Za życiem”³⁵). Dziwić może fakt, iż tak ważnej ustawie jak tej z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych został poświęcony w 1997 roku tylko jeden artykuł, a do tego krótki i bardzo jednostronny komentarz. Brak w nim odniesienia do aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych i ich sytuacji na rynku pracy, tekst mówi tylko o sytuacji przedsiębiorców i ma za zadanie przekonać czytelnika, że rozwiązania

³¹ Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, Dz.U. 2011, Nr 127, poz. 721 z późn. zm., „Każdy głos na wagę złota”.

³² Ustawa z dnia 28 czerwca 1996 r. o zmianie niektórych ustaw o zaopatrzeniu emerytalnym i o ubezpieczeniu społecznym, Dz.U. 1996, Nr 100, poz. 461, „Będąc młodym rencistą”.

³³ Ustawa z dnia 24 sierpnia 2007 r. o zmianie ustawy – Kodeks pracy oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2007 Nr 181, poz. 1288, „Telechałupnicy”.

³⁴ „Gdzie ci ojcowie?”.

³⁵ Ustawa z dnia 4 listopada 2016 r. o wsparciu kobiet w ciąży i rodzin „Za życiem”, Dz. U. 2016, poz. 1860, „Życie poza życiem” i „Udane niepowodzenia”.

proponowanie w nowej ustawie są złe, bo nakładają na przedsiębiorców zbyt duże obciążenia, a ich wprowadzenie to jedynie strategia polityczna partii, mająca na celu zdobycie głosów osób niepełnosprawnych i udowodnienie pozornej wrażliwości społecznej.

Część artykułów nawiązuje też do różnego rodzaju tendencji i aktualnych zjawisk społeczno-politycznych: premiery filmu³⁶, powstawania pierwszych hosteli dla osób niepełnosprawnych intelektualnie³⁷, braku refundacji leków dla dziewczynek chorych na zespół Turnera³⁸, spekulacji na temat związku szczepień z autyzmem³⁹, prac nad powołaniem zespołu ds. chorób rzadkich⁴⁰ oraz odwołanego konkursu Mężczyzna Roku na Wózku 2016⁴¹.

Aktywność zawodowa

Niezmienny od wielu lat niski poziom aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych (o wiele niższy niż w przypadku osób sprawnych⁴²) wydaje się być nośnym tematem na artykuł opublikowany w opiniotwórczym tygodniku. Jak wynika z analizy tekstów z wybranych lat, temat aktywności zawodowej pojawiał w ponad połowie analizowanych artykułów, w żadnym z nich nie był on jednak tematem głównym. Nie można także zauważyć

nasilenia zainteresowania tą tematyką w żadnym analizowanym roku. **Praca** zawodowa – jeśli już jest wspomniana – jest zazwyczaj przedstawiana **jako szansa** dla osób niepełnosprawnych – na usamodzielnienie, na zarobienie własnych pieniędzy⁴³, wypełnienie pustki („W Polsce tylko niewielu niepełnosprawnych ma szansę zamienić «nic» na pracę”⁴⁴), poczucie, że jest się potrzebnym⁴⁵, na „wyjście do ludzi”⁴⁶. Część opisywanych osób niepełnosprawnych to osoby **ambitne, dobrze wykształcone**: Jan, który skończył politologię i myśli o studiach doktoranckich⁴⁷, studentka Ania⁴⁸, niesłysząca od urodzenia studentka Justyna⁴⁹, absolwentka AWF Magda⁵⁰. Pokazane są także osoby wykonujące odpowiedzialną czy też wymagającą kwalifikacji pracę: inżynier informatyk pracujący zdalnie, pracownik biurowy w PFRON, księgowy, urzędnik w wydziale ds. osób niepełnosprawnych⁵¹. W większości przypadków praca wykonywana przez osoby niepełnosprawne to jednakże **praca fizyczna, niewymagająca wysokich kwalifikacji** (kucharz, szczotkarz, ślusarz, rolnik, pomoc kuchenna⁵²), często na chronionym rynku pracy („jak oni wszyscy”⁵³). Część bohaterów tekstów to osoby pracowite – jak bohater reportażu

³⁶ „Debil i jego biznesmen”.

³⁷ „Matki z gorszym mózgiem”.

³⁸ „Kreseczka za miliony”.

³⁹ „Zobaczyć las”.

⁴⁰ „Zapomoga na Pompego”.

⁴¹ „Mister”.

⁴² Jak wskazują dane BAEL GUS, w 1997 wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych w wieku 16 lat i więcej był trzykrotnie niższy niż w przypadku osób sprawnych, w 2007 i 2016 r. – czterokrotnie niższy. Zob. <http://www.niepelnosprawni.gov.pl/p,81,bael> [dostęp 26.10.2017 r.].

⁴³ „Teatr albo nic”, „Żyrafa na ośmiu nogach”.

⁴⁴ „Teatr albo nic”.

⁴⁵ „Żyrafa na ośmiu nogach”.

⁴⁶ „W snach ciągle chodzę”.

⁴⁷ „Mister”.

⁴⁸ „Pan na smyczy”.

⁴⁹ „Głuche słowa”.

⁵⁰ „W snach ciągle chodzę”.

⁵¹ „Telechałupnicy”, „Mały szuka nieba”, „W snach ciągle chodzę”. Można jednak zauważyć, że większość ww. stanowisk znajduje się w administracji publicznej albo w III sektorze, co może sugerować, że osoby niepełnosprawne rzadko odnoszą sukces jako pracownicy w przedsiębiorstwach prywatnych albo własnych firmach.

⁵² „Prawie kino” „Mały szuka nieba”.

⁵³ „Matki z gorszym mózgiem”.

„Mentalny”: „Pracuje szybko i sprawnie, mówią na niego Maszyna”, lubiące swoją pracę – jak określają zajęcia w warsztatach terapii zajęciowej bohaterowie reportażu „Teatr albo nic”: „czasem bywają zmęczeni, lecz znoszą to z godnością, ponieważ lubią swoją pracę”, odnoszące finansowy sukces: „Włodek nie pracuje w reklamie za mikroskopijne pieniądze, ale za dużą forszę”⁵⁴.

Kilka tekstów wskazuje też na problem **bierności zawodowej** osób niepełnosprawnych, wynikającej bądź to z obawy o utratę renty⁵⁵, bądź też ze specyfiki niepełnosprawności, która utrudnia funkcjonowanie w świecie osób sprawnych – szczególnie w przypadku osób z niepełnosprawnością intelektualną, niewidomych, niesłyszących. Osoby niesłyszące zostały w większości przedstawione jako niepracujące, klienci pomocy społecznej, niezaradne, bierne: „Cieszyńska zna środowisko niesłyszących nie tylko z teorii, obserwuje, co dzieje się z absolwentami ośrodka dla niesłyszących, którzy nie mogą znaleźć pracy, utrzymują się z renty. – Nic nie robią. Piją”⁵⁶.

Aktywność społeczna

Przechodząc do wątku aktywności społecznej osób niepełnosprawnych, odniesienia do niej można zauważyć w ponad połowie analizowanych tekstów. W kilku z nich można odnaleźć **sylwetki osób niepełnosprawnych aktywnych w różnych dziedzinach życia**: sporcie (Marek Chybiński, bohater reportażu „Mentalny”), sztuce (bohaterowie foto-

reportażu „Żyrafa na ośmiu nogach”), działalności społecznej (Teresa Matulka, prezes stowarzyszenia działającego na rzecz chorych na mukopolisacharydozę⁵⁷, Magda Biegańska, prezes stowarzyszenia osób niepełnosprawnych na wózkach⁵⁸). Pokazane są też przykłady osób niepełnosprawnych **pomagających innym**, stanowiących dla nich wzór – wspomniany Marek Chybiński trenujący społecznie dzieci ze swojej gminy. Ewelina Zalewska zdecydowała się na pracę z dziećmi niepełnosprawnymi, by „widziały, że w ich sytuacji można coś jeszcze zrobić z życiem”. Sama stara się być samodzielna, **niezależna od pomocy innych**: „Pies jest mi potrzebny do pomocy w ubieraniu się (...) Guliwer pomoże mi zdjąć buty i spodnie, podniesie przedmiot, który spadł... To uniezależnia od innych ludzi, podnosi moje poczucie własnej wartości”⁵⁹. Z kolei Magda Biegańska, bohaterka artykułu „W snach ciągle chodzę”, **może być wzorem dla innych**, mimo iż doświadczyła trudności, momentów zwątpienia (rozwód, nadopiekuńczość rodziny ograniczająca jej samodzielność), co jednak nie przeszkodziło jej w **przełamywaniu kolejnych barier** (mobilizacja po obozie dla osób na wózkach, zrobienie prawa jazdy, samodzielne zamieszkanie, podjęcie pracy, założenie stowarzyszenia, prowadzenie zajęć sportowych dla dzieci poruszających się na wózkach).

O wiele częstszym motywem jest jednak ukazanie bierności i bezradności osób niepełnosprawnych: w reportażu „Matki z gorszym mózgiem” osoby z niepełnosprawnością intelektualną zostały wręcz przedstawione jako **niesamodzielne życiowo**

⁵⁴ „Mały szuka nieba”.

⁵⁵ „Będąc młodym rencistą”.

⁵⁶ „Głuche słowa”.

⁵⁷ „Zapomoga na Pompego”.

⁵⁸ „W snach ciągle chodzę”.

⁵⁹ „Pan na smyczy”.

(„W domu panuje nieopisany brud. Narobili zaległości w opłatach. Nie wiadomo czy mają co jeść”), **bezwolne, wykorzystywane** („Po jej śmierci krewni zabrali Agacie mieszkanie, jak to zwykle bywa”), **padające ofiarami oszustw**⁶⁰, **postępujące nieracjonalnie, infantylnie** („Renty albo pensje wydają od razu na coś, co im się podoba”), osoby, „którym trzeba niańki”, a bez opieki osób sprawnych są zagrożone zejściem „na społeczne dno”.

Dzieci niepełnosprawne, szczególnie wychowankowie ośrodków, często przedstawiane były jako **nieprzystosowane do normalnego życia** (wychowanka ośrodka Monika, która „nie umie się bawić, a umie mówić jak dorosła”, nie wie, „co to sos z oliwkami; nigdy nie jadła kremówek”⁶¹, dzieci poruszające się na wózku, które „nie wychodzą, bo nie jeżdżą samochodem ani komunikacją miejską”⁶², absolwenci szkół specjalnych dla osób niesłyszących, którzy nie są przygotowani „do życia wśród słyszących, co jest jednoznaczne z egzystowaniem poza społecznym nawiasem”⁶³).

Warto zauważyć, iż osoby niepełnosprawne będące bohaterami tekstów pokazane są w **bardzo różnorodnych rolach społecznych**. Najczęściej pojawia się rola pacjenta (bardzo często w ten sposób przedstawiane są dzieci, czasem przedstawiane jako „przypadki”⁶⁴), ale niemal równie często rola pracownika czy ucznia/studenta. W kilku tekstach

osoby niepełnosprawne są przedstawiane w roli małżonka/partnera, rodzica, podopiecznego ośrodka, osoby uprawiającej sport, trenera, artysty, zdarzają się też pojedyncze przykłady takich ról jak: przyjaciel, współlokator, rencista, emeryt, siostra/brat, ministrant, bezrobotny, społecznik, więzień. Przedstawiona różnorodność ról społecznych pozwala uniknąć wyrwania osób niepełnosprawnych z ich społecznego kontekstu i jednowymiarowego pokazywania ich wyłącznie jako pacjentów czy podopiecznych ośrodków (Ruś 2007: 137).

Seksualność i życie rodzinne

Kilka tekstów odnosi się do macierzyństwa, seksualności oraz zawierania małżeństw przez osoby niepełnosprawne. Kwestia ta, w odniesieniu do osób z niepełnosprawnością intelektualną, została najbardziej rozwinięta w reportażu „Matki z gorszym mózgiem” z 1997 roku. Z jednej strony można tam odnaleźć fragmenty odnoszące się przychylnie do tego zjawiska, na przykład „Matka upośledzonej dziewczyny zauważyła, że odkąd wyszła za mąż, otworzyła się na ludzi, szybciej się rozwija, i widać, że jest szczęśliwa”, z drugiej strony wymowa artykułu jest dość jednoznaczna: „Teresa Dłuska ma bez wątpienia rację: nie można pozwolić na reprodukcję nieszczęścia”. Podobny wątek – braku akceptacji społecznej dla związków i bliskości osób niepełnosprawnych – pojawia się w reportażu z tego samego roku pod tytułem „Teatr albo nic”: „W grupie są dwie pary i, jak twierdzi Elżbieta Szadura, ich problemy nie różnią się od problemów ich rówieśników (...) Tego typu związki nie są jednak dobrze postrzegane”. W reportażu „Mały szuka nieba” z 2007 roku pojawiła się kwestia **trudności w aktywności seksualnej**, na

⁶⁰ Ten wątek poruszono również w tekście pt. „Mister” z 2016, opisującym nieodpowiedzialność, wręcz okrucieństwo organizatorów konkursu, którzy rozbudzili w kandydatach pragnienia, a potem uniemożliwili ich realizację.

⁶¹ „Życie za życie”.

⁶² „W snach ciągle chodzę”.

⁶³ „Głuche słowa”.

⁶⁴ „Życie poza życiem”.

przykład „Bała się, uciekała, gdy siedzieli na łóżku, a on wyciągał szyję w kierunku jej ust”. Jednocześnie bohaterowie tego fotoreportażu to osoby spełnione w życiu uczuciowym i rodzinnym.

Ważną rolę w życiu osób niepełnosprawnych przedstawionych w analizowanych tekstach pełnią rodzice: walczą o zdrowie i sprawność swoich dzieci, nieraz podporządkowując temu celowi całe swoje życie⁶⁵, gotowi na wszystko („Jest kilka matek, które pracują za granicą na ulicy. Bo nie ma upokorzenia, którego by nie warto znieść żeby ratować dziecko”⁶⁶), niejednokrotnie są to osoby niebędące biologicznymi rodzicami⁶⁷. Niechciane, porzucone dzieci niepełnosprawne **rozkwitają pod wpływem miłości** w specjalistycznych rodzinach zastępczych: „Gabrysia, oczko w głowie męża Renaty, ma dziś 9 lat. Miała być w najlepszym wypadku roślinką, a biega, że trudno za nią nadażyć”⁶⁸.

Rodzice pełnią także ważną rolę w życiu dorosłych osób niepełnosprawnych: „I samotni, i zamężni, funkcjonują nie najgorzej póki żyją rodzice”⁶⁹. Czasem jednak ich zachowanie nosi znamiona **nadopiekuńczości** i uzależnienia od siebie: „Pojawił się Jan i mama rozwinęła nad nim parasol ze swojego życia; mama i Jan od zawsze byli jak jedna osoba”⁷⁰; „dziewczyna, lat 16, nigdy nic sama nie robiła, we wszystkim wyręcali ją rodzi-

ce”⁷¹. Z drugiej strony pokazani są także rodzice niewierzący w możliwości swoich niepełnosprawnych dzieci: „Dla wielu z nich (szczególnie ojców) (...) dopiero wtedy dociera, że dziecko niepełnosprawne też coś potrafi”⁷², wstydzący się ich („Rodzice dzieci niesłyszących, spętani wstydem, zwlekają z założeniem dziecku aparatu. Bo to stygmat”)⁷³ czy też niemogący lub niechący się nimi zajmować⁷⁴.

Relacje osób niepełnosprawnych z otoczeniem

Często pojawiającym się wątkiem, niezależnie od analizowanego roku, jest **izolacja społeczna** osób niepełnosprawnych („wózkowicze po zakończeniu obowiązkowej nauki trafiają do swoich pokojów jak do więzień. Nieraz na zawsze”⁷⁵) i **niezrozumienie ze strony otoczenia** („mimo rewolucji w leczeniu nie nastąpiła rewolucja w ludzkiej mentalności. Na samą nazwę hemofilia (...) ludziom nieobeznanym z nią cierpię skóra”⁷⁶). To niezrozumienie wynika czasem także z nieznamomości osób niepełnosprawnych i ich potrzeb: „Niepełnosprawni nie uczą się z nami, nie pracują. Nie widzi się ich na ulicach, nie korzystają ze sklepów, miejskiej komunikacji, kina, teatrów, nie jeżdżą na wakacje, tkwią w domach, wstydliwie zamknięci przez rodziny”⁷⁷. Pojawia się także kwestia **wzbudzenia niezdrowego**

⁷¹ „W snach ciągle chodzę”.

⁷² „Teatr albo nic”.

⁷³ „Głuche słowa”.

⁷⁴ „Kocham cię, ty moja matko zastępcza”, „Gdzie ci ojcowie?”, „Życie poza życiem”.

⁷⁵ „Mister”.

⁷⁶ „Królewska choroba”.

⁷⁷ „Teatr albo nic”.

⁶⁵ „Łańcuch pocieszenia”, „Zobaczyć las”, „Życie poza życiem”.

⁶⁶ „Kreszczka za miliony”.

⁶⁷ „Życie za życie”, „Kocham cię, ty moja matko zastępcza”.

⁶⁸ „Kocham cię, ty moja matko zastępcza”.

⁶⁹ „Matki z gorszym mózgiem”.

⁷⁰ „Mister”.

zainteresowania i zdziwienia swoim wyglądem („Takie coś przyciąga wzrok; mali z papierosem w ustach są dla dzieci atrakcją”⁷⁸).

Bohater reportażu „Prawie kino” krytycznie odnosi się do „**pozornej tolerancji**”, która pozwala traktować osoby niepełnosprawne „z modną poprawnością, czyli z zupełną obojętnością”. Wątek ten pojawia się też w fotoreportażu „Mały szuka nieba”: „Dużi są wyrozumiali, w końcu oglądają w telewizji reklamy społeczne o sprawnych inaczej”; „Dużi zatrudnili Włodka w firmie Hop jako informatyka, za co są dotacje. Tacy jak on nadają się do pracy w tzw. punktach niewidocznych, żeby nie narażać klientów na kontakt”.

Czasem pojawia się również **nietolerancja i dyskryminacja** ze strony ludzi sprawnych: „Dzieci bywają okrutne, wyśmiewają, wytykają palcami (...) patrzcie to ta liliputka (...) nie ma przyjaciół, nie ma chłopaka, nie jest zapraszana na prywatki”⁷⁹; „W szkole dzieci mówiły do mnie: Ty jesteś głucha. Robiło mi się przykro. Głucha to nic nie rozumie, nie myśli tak jak oni”⁸⁰; „w liceum mówili, że wygląda jak świnia”⁸¹.

Artykuły dotyczące niepełnosprawnych dzieci wskazują na kwestię traktowania ich przez społeczeństwo jak **ciężar**. W artykule pod tytułem „Łańcuch pocieszenia” z 1997 roku zacytowano kilka wypowiedzi, z jakimi spotkali się rodzice dzieci z porażeniem mózgowym: „Postara się pani

o nowe”; „Czy na pewno chce pani takie dziecko?”; „Dla nas takie dziecko warte jest 20-30%. Nigdy nie będzie normalne”.

Aktywność społeczna osób niepełnosprawnych ograniczana jest przez **wstyd, wycofanie** („Wstydzają się siebie, swojej niepełnosprawności i małej wiedzy o tym co wolno, a czego nie wolno”). Niektóre osoby niepełnosprawne mają **trudności w akceptacji własnej odmienności fizycznej**, na przykład „Wydaje mi się, że zawsze będę się uważała za gorszą kobietę niż te chodzące. Zawsze będę mieć kompleksy jakiegoś”⁸²; „Ciało to jest ich ogromny problem. Oni siebie nie lubią”⁸³; „Dziewczynki za nic nie chcą być do gazety fotografowane”⁸⁴; „Łukasz to obiekt niedokończony. Chciałby jeszcze wydłużyć ręce, żeby móc tak objąć Agnieszkę caluteńką”⁸⁵.

Analiza warstwy językowej

Stosunek autora tekstu do osób niepełnosprawnych może się ujawniać w doborze stosowanych przez niego określeń dotyczących niepełnosprawności, co wpływa także na zamierzone oddziaływanie i postawy odbiorcy w stosunku do opisywanego zagadnienia (Ruść 2007: 141). Od prasy opiniotwórczej można oczekiwać, iż będzie ona prezentować wyważony język i starać się unikać określeń przestarzałych czy pejoratywnych, a starać się promować język neutralny i podążać za obowiązującymi trendami w tym zakresie. Omawiany materiał został więc poddany analizie językowej, by przekonać

⁷⁸ „Mały szuka nieba”.

⁷⁹ „Kreseczka za miliony”.

⁸⁰ „Głuche słowa”.

⁸¹ „Mały szuka nieba”.

⁸² „W snach ciągle chodzę”.

⁸³ „Teatr albo nic”.

⁸⁴ „Kreseczka za miliony”.

⁸⁵ „Mały szuka nieba”.

się, jakiego języka używano w stosunku do osób niepełnosprawnych oraz czy można wychwycić pewne tendencje i zmiany na przestrzeni analizowanych 20 lat.

Obecnie za określenia neutralne uważa się sformułowania *niepełnosprawność, osoby niepełnosprawne* lub też, coraz częściej stosowane, *osoby z niepełnosprawnością(-ami)* (Galasiński 2013). Odchodzi się jednocześnie od przestarzałych określeń typu *kaleka/kalektwo, inwalida/inwalidztwo, upośledzony/upośledzony umysłowo, niedorozwinięty, dziecko specjalnej troski*. Wszystkie z wyżej wymienionych określeń można jednak spotkać w analizowanych tekstach – przede wszystkim tych z 1997⁸⁶, rzadziej z 2007 roku⁸⁷. O istotności używanej terminologii może świadczyć wypowiedź Marii, kierowniczkii warsztatów teatralnych, bohaterki fotoreportażu „Teatr albo nic” z 1997 roku, która nie lubi określenia „upośledzenie umysłowe”, „bo ono stygmatyzuje”⁸⁸. Związek używanych określeń z postawami wobec osób niepełnosprawnych ilustruje także wypowiedź Zbigniewa Kowerczyka, bohatera reportażu „Prawie kino” z 2007 roku: „Można też nazywać niewidomych

«widzącymi inaczej» i traktować z modną poprawnością, czyli z zupełną obojętnością”.

Artykuły publikowane w 1997 roku, w porównaniu z tymi, które ukazały się w roku 2007 oraz 2016, **przesycone są określeniami i sformułowaniami pejoratywnymi**, obraźliwymi, lekceważącymi i stygmatyzującymi w odniesieniu do osób niepełnosprawnych. Reportaże pod tytułem „Matki z gorszym mózgiem”, „Kreseczka za miliony” oraz recenzja „Debil i jego biznesmen” szokują wręcz, z dzisiejszego punktu widzenia, nagromadzeniem tak dużej liczby określeń nacechowanych negatywnie. Przykłady: „reprodukcja nieszczęścia” w odniesieniu do posiadania przez osoby niepełnosprawnie intelektualnie potomstwa; „matki z gorszym mózgiem” w odniesieniu do kobiet niepełnosprawnych, które rodzą dzieci; „uszkodzone dzieci”⁸⁹; „bezpłciowe twory”. Recenzja „Debil i jego biznesmen” epatuje z kolei pojęciami i sformułowaniami, które dziś uznawane są powszechnie za niepoprawne obyczajowo, w tym: „nienormalny”, „debil”, „ćwierćczłowiek”, „wariat”, „głupek”, „ludzki balast”, „bezwładny paralityk”, „poszkodowany mentalnie”, „ofiara wrodzonego mongolizmu”. W reportażu na temat dziewczynek z zespołem Turnera odnajdziemy naturalistyczne opisy ich wyglądu, skupiające się na brzydocie: „wiecznie stare dziewczynki”, „płaskie i nieforemne”, „I ich córka będzie małą, bezpiersiastą (...) nieforemną kobietą-dzieckiem”⁹⁰. Reportaż przesycony jest też określeniami podkreślającymi tragizm sytuacji: „życie marnej kategorii”, „zebranie o pomoc”, „wyrok”. W nowszych tekstach

⁸⁶ „Matki z gorszym mózgiem”, „Kreseczka za miliony”, „Debil i jego biznesmen”, „Łańcuch pocieszenia”, Będąc młodym reńcistą”. Użycie pojęcia inwalida/inwalidztwo w tekstach z 1997 r. może być jeszcze zrozumiałe – pojęcie inwalidztwa zostało zastąpione pojęciem „niezdolność do pracy” dopiero Ustawą z dnia 28 czerwca 1996 roku o zmianie niektórych ustaw o zapotrzebieniu emerytalnym i ubezpieczeniu społecznym (Dz.U. 1996, Nr 100, poz. 461), która weszła w życie we wrześniu 1997 r.

⁸⁷ „Żyrafa na ośmiu nogach”, „Królewska choroba”, „Zapomoga na Pompego”, „Pan na smyczy”.

⁸⁸ W 2015 r. doszło nawet do zmiany nazwy stowarzyszenia działającego od 1991 r. na rzecz osób z niepełnosprawnością intelektualną – z Polskiego Stowarzyszenia na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym na Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną. Zmiana miała na celu przyczynienie się do upowszechniania modelu społecznego postrzegania niepełnosprawności – zob. Janocha 2015.

⁸⁹ Sformułowanie to pojawia się także w tekście „Życie poza życiem” z 2016 r.

⁹⁰ „Kreseczka za miliony”.

(z 2007 i 2016 roku)⁹¹ pojawiają się natomiast określenia nacechowane emocjonalnie, typu „chory na...”, „cierpiący na...”⁹².

Obecnie unika się także stosowania określeń przymiotnikowych w funkcji rzeczownikowej (*niepełnosprawni, upośledzeni, chorzy*), argumentując, że pozabiają one opisywane osoby podmiotowości i sugerują patrzenie na daną osobę jednowymiarowo, jedynie przez pryzmat jej niepełnosprawności czy choroby (Ruśc 2007). Tego typu określenia pojawiały się, zazwyczaj sporadycznie, w tekstach z wszystkich analizowanych lat, choć ich największe nagromadzenie znalazło się w tekstach: „Matki z gorszym mózgiem” oraz „Żyrafa na ośmiu nogach”.

Wśród **artykułów z 2007 roku** tylko jeden reportaż pod tytułem „Mały szuka nieba” zawiera pejoratywne sformułowania jak „liliputy” i „karzeł”, a język reportażu jest naturalistyczny, brutalny, dosadny, na przykład „W Stalowej Woli mijął starego zegarmistrza, który dźwigając dużą głowę, osadzoną nisko na puklerzowatym korpusie z wysuniętym zadem, człapał do zakładu” albo „W kawiarni popija kawę dwójka małych, zdeformowanych, niemodnych”. Pozostałe teksty cechowały się językiem raczej neutralnym, bez pejoratywnych określeń, nieraz dominował język naukowy, rzeczowy. W reportażach „Żyrafa na ośmiu nogach” oraz „Prawie kino” wystąpiły humorystyczne, ale ciepłe i przyjazne opisy osób niepełnosprawnych i ich zachowań.

⁹¹ „Królewska choroba”, „Kocham cię, ty moja matko zastępcza”, „Gdzie ci ojcowie?”.

⁹² Obecnie zastępuje się je neutralnym „osoba z...” – takie określenia również pojawiały się w ww. tekstach. Por. Cohen (b.d.).

Zdecydowana większość **artykułów z 2016 roku** nie zawierała określeń nacechowanych negatywnymi emocjami. Teksty te charakteryzują się dużą „poprawnością” obyczajową; w żadnym z analizowanych tekstów nie użyto sformułowań szokujących, dyskredytujących czy pejoratywnych.

Wizerunek osób niepełnosprawnych w analizowanych artykułach

W analizowanych tekstach można odnaleźć przykłady wszystkich wyróżnionych przez Clogstona i Haller modeli dotyczących sposobów przedstawiania osób niepełnosprawnych w mediach⁹³. Najczęściej występującym modelem był **model medyczny** – w tekstach takich jak między innymi „Łańcuch pocieszenia”, „Kreseczka za miliony”, „Życie poza życiem” czy „Głuche słowa” niepełnosprawność jest przedstawiona jako choroba, opisane są trudności związane z jej leczeniem i doprowadzaniem pacjenta do „normy”, pokazany „tragiczny los” osób niepełnosprawnych. Z drugiej strony teksty takie jak „Zobaczyć las” mimo że skupiają się na aspektach medycznych, mają także na celu poszerzenie wiedzy czytelników na temat określonego schorzenia czy niepełnosprawności, a także obalenie mitów i stereotypów z nimi związanych⁹⁴.

W tekstach takich jak „Matki z gorszym mózgiem” czy „Życie poza życiem” można z kolei odnaleźć elementy **modelu patologii społecznej** – osoby niepełnosprawne zostały pokazane jako pokrzywdzone przez los, zależne od innych, niesamodzielne.

⁹³ W niektórych tekstach można było znaleźć elementy kilku modeli.

⁹⁴ „Teatr albo nic”, „Królewska choroba”.

Przedstawienie niepełnosprawności jako finansowego obciążenia dla społeczeństwa i biznesu (**model biznesowy**) dostrzec można w tekstach „Będąc młodym rencistą”, „Każdy głos na wagę złota” (choć w tym tekście autor nie neguje pomocy osobom niepełnosprawnym, a jedynie krytykuje zwiększenie obciążeń dla przedsiębiorców: „Niepełnosprawnymi powinni opiekować się wszyscy, czyli państwo, a nie tylko ci, którzy potrafią lepiej od innych robić pieniądze”).

W analizowanych tekstach odnaleźć można także **progresywne modele** przedstawiania osób niepełnosprawnych. Celem kilku z analizowanych tekstów było pokazanie, że osoby niepełnosprawne są „takie jak my” (w domyśle sprawni) czytelnicy (**model pluralizmu kulturowego**). Niepełnosprawni bohaterowie mają „zwyczajne” potrzeby – samodzielności, intymności, bliskości (jak zaznaczyła jedna z bohaterek tekstu „Teatr albo nic” z 1997 roku: „Oni zwyczajnie chcą miłości. Takiej najwykleszej na świecie”), pracy i czucia się potrzebnymi⁹⁵, uczestnictwa w kulturze masowej – choćby przez oglądanie filmów⁹⁶. Mają także podobne problemy jak ich rówieśnicy: problemy uczuciowe („mają nieporozumienia, kłócą się, przepraszają, są szczęśliwi lub dla odmiany cierpią”⁹⁷), rozpad związku⁹⁸, problemy finansowe, nałogi⁹⁹. Chęć przedstawienia życia osób niepełnosprawnych jako zwyczajnego i niewiele różniącego się od życia osób sprawnych widoczna jest szczególnie w fotoreportażu „Mały

szuka nieba” z 2007 roku, który opisuje życie czterech par osób o niskim wzroście, powtarzając sformułowania: „jest jak u longersów”; „u małych jest jak u dużych”; „obecnie jest tuzinkowo”; „obecnie jest zwyczajnie”. W artykule pod tytułem „Prawie kino” z 2007 roku niewidome i niedowidzące dzieci i młodzież przedstawione są jako podchodzące z dystansem i poczuciem humoru do swojej niepełnosprawności: „Jakby was teraz zobaczył ktoś obcy... – mówi. – Pomyślałby, że biedne śleparze nie zajarzyły, że się film skończył – pada odpowiedź z grona kinomanów. Śmieją się z tego obrazka” oraz jako nieuzalające się nad sobą: „Żadne niewidome dziecko z ośrodka przenigdy nie żaliło się Zbyszkowi, że nie widzi”. Z drugiej strony w części tych tekstów znajdują się także elementy **modelu „superkaleki”** – przedstawienia osób niepełnosprawnych osiągających coś niezwykłego dla przeciętnego odbiorcy (jak bohater reportażu „Mentalny”, mistrz Polski w tenisie stołowym) czy też osiągających „pomimo” swojej niepełnosprawności coś, co wydaje się być standardem w świecie osób pełnosprawnych (np. niewidomi uczniowie oglądający filmy z reportażu „Prawie kino”).

Model prawny widoczny jest w tekście „Udane niepowodzenia”, który zawiera odniesienie do ratyfikacji przez Polskę konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych, przez co zobowiązała się ona do zapewnienia tym osobom pełnego i równego korzystania ze wszystkich praw człowieka i podstawowych wolności. W tekście „Zapomoga na Pompego” dominuje **model praw mniejszości / praw obywatelskich** – osoby z rzadkimi chorobami przedstawione są jako walczące o swoje prawa („Zdesperowani chcą poskarżyć się we władzach

⁹⁵ „Żyrafa na ośmiu nogach”.

⁹⁶ „Prawie kino”.

⁹⁷ „Teatr albo nic”.

⁹⁸ „W snach ciągle chodzę”.

⁹⁹ „Mentalny”.

Unii, wierząc, że dopiero te będą w stanie otworzyć oczy polskim władzom na problemy rzadkich chorób”). W kilku tekstach można odnaleźć elementy **modelu konsumentckiego** – osoby niepełnosprawne przedstawione zostały jako aktywne zawodowo, samodzielne, zarabiające i wydające pieniądze („Telechałupnicy”, „Żyrafa na ośmiu nogach”, „Mały szuka nieba”, „Teatr albo nic”).

Analizując sposoby przedstawiania osób niepełnosprawnych w tygodniku „Polityka” w badanych latach, można zauważyć stopniowy wzrost liczby artykułów, w których dominują modele progresywne i równoczesny spadek liczby artykułów z dominującymi modelami tradycyjnymi.

Zakończenie

Wizerunek osób niepełnosprawnych kreowany przez media masowe to ważny, ale stosunkowo rzadko poruszany w polskiej debacie naukowej temat. Dlatego też zdecydowano się na jego analizę w oparciu o treści publikowane przez tygodnik opiniotwórczy „Polityka”. Badania wykazały, że najczęściej występującymi wątkami powtarzającymi się w wielu artykułach niezależnie od roku wydania były: pokazanie trudnej sytuacji osób niepełnosprawnych, koszty ekonomiczne i emocjonalne związane z niepełnosprawnością, trudności w relacjach osób niepełnosprawnych z otoczeniem, wątek miłości, partnerstwa, rodzicielstwa, potrzeb intymnych osób niepełnosprawnych, wątek wyizolowania społecznego, braku samoakceptacji osób niepełnosprawnych, niewydolność polityki społecznej i zdrowotnej, porównanie sytuacji osób niepełnosprawnych w Polsce i innych krajach oraz wartość,

jaką dla osób niepełnosprawnych stanowi praca i aktywność społeczna. Zdziwić może dość słabe zainteresowanie tematyką aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych, zwłaszcza że ostatnie 20 lat obfitowało w zmiany zarówno prawnoinstytucjonalne, jak i świadomościowe w tym zakresie.

Opisane w artykule analizy pozwoliły na weryfikację tez postawionych na etapie konceptualizacji badań. Niewątpliwie można zauważyć potwierdzenie prawdziwości tezy uzupełniającej badania: znacząco zmienił się język, jakim opisuje się osoby niepełnosprawne i zjawisko niepełnosprawności w tygodniku „Polityka” na przestrzeni 20 lat. W analizowanym okresie można także zauważyć malejącą liczbę artykułów o pejoratywnym wydźwięku, przedstawiających osoby niepełnosprawne w negatywnie nacechowanym, niekorzystnym świetle. Przeprowadzone analizy pozwalają także na potwierdzenie tezy przewodniej badania – na przestrzeni lat 1997–2016 wizerunek osób niepełnosprawnych kreowany przez tygodnik „Polityka” ewoluował od modeli bardziej „tradycyjnych” do modeli „progresywnych”. Mimo to osoby te nadal często przedstawiane są w roli „ofiary” – losu, systemu, niekorzystnych rozwiązań, braku zrozumienia i tolerancji. Niepełnosprawni bohaterowie tekstów bywają zepchnięci na margines życia społecznego i zawodowego, niekiedy toczą dramatyczne walki o środki na leczenie, spotykają się z nietolerancją, traktuje się ich jak ciężar i potencjalnych lub aktualnych klientów pomocy społecznej. W celu wywołania określonego efektu – wzbudzenia współczucia, litości, oburzenia – następuje nadmierna koncentracja na niepełnej sprawności, nierzadko epatuje się naturalistycznymi opisami i podkreśla ograniczenia.

Z drugiej strony można przypuszczać, że taki sposób pokazywania osób niepełnosprawnych w opiniotwórczym tygodniku ma na celu wywołanie reakcji idących dalej niż chwilowe współczucie czy wzruszenie – ma skłonić do refleksji, niezgody na przedstawioną sytuację i podjęcia działań służących jej zmianie. Widoczne są także pozytywne tendencje – wiele analizowanych tekstów starało się pokazać osoby niepełnosprawne nie tylko jako te potrzebujące wsparcia finansowego, rodzinnego i instytucjonalnego, lecz także dążące do samodzielnego funkcjonowania. Czytelnik dowiaduje się, z jakimi trudnościami w relacjach społecznych, zawodowych i czysto międzyludzkich osoba niepełnosprawna musi borykać się na co dzień i jak wiele barier musi pokonać, aby żyć aktywnie, ale pomimo tego może wieść szczęśliwe życie rodzinne, pomagać innym, osiągać sukcesy, kształcić się, realizować swe pasje, marzenia i talenty czy po prostu codzienną pracą zarabiać na życie. „Polityka” przedstawia więc czytelnikom osoby niepełnosprawne zarówno przez pryzmat ich ograniczeń sprawności, jak i poprzez talenty, osiągnięcia i kompetencje. Docenić należy także unikanie stereotypu „superkaleki” w przedstawianiu osób niepełnosprawnych (tragicznych bohaterów, którzy pomimo przeciwności losu osiągają sukces), a także pojawianie się tekstów

o charakterze informacyjnym, starających się rozszerzyć wiedzę czytelników na temat różnych typów niepełnosprawności, przedstawiających i proponujących nowe rozwiązania.

Wydaje się więc, że mimo iż sygnalizowanie problemów i pokazywanie obszarów funkcjonowania osób niepełnosprawnych, które wymagają zmiany, jest niewątpliwie konieczne, prasa opiniotwórcza powinna także wzmacniać pozytywny przekaz – częściej pokazywać osoby niepełnosprawne jako aktywnych członków społeczeństwa, w różnych kontekstach, bez uwypuklania ograniczeń sprawności. Debata nad problemami osób niepełnosprawnych nie powinna być fragmentaryczna i ograniczać się do wybranych tematów, na przykład braku dofinansowania na leczenie określonych schorzeń – dobrym przykładem bardziej wszechstronnego podejścia jest tekst „Udane niepowodzenia” z 2016 roku, nie tylko diagnozujący problemy i zaniechania polityki wobec niepełnosprawności, ale także proponujący konkretne rozwiązania. Do debaty nad aktualnymi problemami powinno się także włączyć same osoby niepełnosprawne – nie tylko jako opisywane „przypadki”, ale jako przedstawicieli środowiska i ekspertów od opisywanych problemów.

Bibliografia

Anusiewicz Janusz, Bartmiński Jerzy, red., (1998) *Stereotyp jako przedmiot lingwistyki: teoria, metodologia, analizy empiryczne*. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej.

Aronson Elliot, Wilson Timothy D., Akert Robin (1997) *Psychologia społeczna. Serce i umysł*. Przekład zbiorowy. Poznań: Zysk i S-ka.

Baran Stanley J., Davis Dennis K. (2007) *Teorie komunikowania masowego*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Barnes Collin (1992) *Disabling Imagery and the Media. An Exploration of the Principles for Media Representations of Disabled People*.

The First in a Series of Reports. Halifax: Ryburn Publishing, The British Council of Organisations of Disabled People.

CBOS (2007) *Postawy wobec osób niepełnosprawnych. Komunikat z badań*. Warszawa.

Clogston John. S. (1990) *Disability coverage in 16 newspapers*. Louisville, KY: Avocado Press.

Clogston John. S. (1993) *Changes in coverage patterns of disability issues in three major American newspapers, 1976-1991*. Paper presented to the Association of Education in Journalism and Mass Communication. Kansas City, MI.

Cohen Judy (b.d.) *Praktyczny poradnik savoir-vivre wobec osób niepełnosprawnych*. Tłumaczenie na zlecenie MPiPS [dostęp 29 października 2017 r.]. Dostępny w Internecie: <<http://www.niepelnosprawni.gov.pl/dobre-praktyki/>>.

Falkowski Andrzej, Tyszka Tadeusz (2006) *Psychologia zachowań konsumenckich*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne.

Galasiński Dariusz (2013) *Osoby niepełnosprawne czy z niepełnosprawnością? „Niepełnosprawność – zagadnienia, problemy, rozwiązania”*, nr IV(9), s. 3–6.

Goban-Klas Tomasz (2008) *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Haller Beth (1999) *How the News Frames Disability: Print Media Coverage of the Americans with Disabilities Act*. „Research in Social Science and Disability”, vol. 1, s. 55–83.

Haller Beth (2000) *If they limp, they lead? News representations and the hierarchy of disability images* [w:] Dawn Braithwaite, Teri Thompson, eds., *Handbook of communication and people with disabilities: Research and application*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, s. 273–288.

Janocha Joanna (2015) *Ja rodzic, ja członek Polskiego Stowarzyszenia na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną. „Społeczeństwo dla wszystkich”*, nr 4(56), s. 2–3 [dostęp 29 października 2017 r.]. Dostępny w Internecie: <http://psouu.org.pl/sites/default/files/publikacje/SdW_4-2015_do_INTERNETU_0.pdf>.

Kossowska Małgorzata (2006) *O motywach sprzyjających vs. przeciwdziałających powstawaniu uprzedzeń*. „Psychologia Społeczna”, nr 2 (2), s.13–22.

Niedbalski Jakub (2015) *Sport osób niepełnosprawnych w przekazie i dyskursie medialnym w Polsce*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 11, nr 2, s. 130–159.

Piber-Dąbrowska Kinga, Sędek Grzegorz (2006) *Spostrzeżenie bez uprzedzeń i stereotypów – zarys problematyki*. „Psychologia Społeczna”, nr 2 (2), s.7–12.

Rozmus Paweł (2012) *Odmienność odbita w ekranach. Konstruowanie obrazu niepełnosprawności poprzez kampanie społeczne i telewizję*. „Palimpsest”, nr 2, s. 103–118.

Ruść Iwona (2007) *Wizerunek osób z ograniczoną sprawnością w mediach* [w:] Anna Brzezińska, Zbigniew Woźniak, Konrad Maj, red., *Osoby z ograniczoną sprawnością na rynku pracy*. Warszawa: Wyd. SWPS „Academica”, s. 131–148.

Słownik Oxford Wordpower (2002). Oxford: Oxford University Press.

Sobol Elżbieta, red. (1996) *Słownik wyrazów obcych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Tabernacka Magdalena, Szadok-Bratuń, red. (2012) *Public relations w sferze publicznej. Wizerunek i komunikacja*. Warszawa: Wolters Kluwer.

Tworzydło Dariusz, Ołędzki Jerzy, Trochimiuk Paweł, red., (2009) *Leksykon PR*. Rzeszów: Newslime.

Ustawa z dnia 28 czerwca 1996 roku o zmianie niektórych ustaw o zaopatrzeniu emerytalnym i ubezpieczeniu społecznym, Dz.U. 1996, Nr 100, poz. 461.

Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 roku o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych, Dz.U. 2011, Nr 127, poz. 721 z późn. zm.

Ustawa z dnia 24 sierpnia 2007 r. o zmianie ustawy – Kodeks pracy oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2007 Nr 181, poz. 1288.

Ustawa z dnia 4 listopada 2016 r. o wsparciu kobiet w ciąży i rodzin „Za życiem”, Dz.U. 2016, poz. 1860.

Wojciszke Bogdan (2002) *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Analizowane artykuły

Armatys Jarosław (2007) *Głuche słowa*. „Polityka”, nr 2603 / 2007-05-12 s. 114–115.

Rzążewska Aleksandra (2007) *Żyrafa na ośmiu nogach*. „Polityka”, nr 2604 / 2007-05-19, s. 124–129.

Cieśla Joanna (2016) *Mentalny*. „Polityka”, nr 3063 / 2016-06-08, s. 38–39.

Socha Ryszarda (2016) *W snach ciągle chodzę*. „Poradnik Psychologiczny Polityki”, Tom 22. Dusza i ciało nr 5 / 2016-05-11) s. 82–83.

Gietka Edyta (2007) *Życie za życie*. „Polityka”, nr 2594 / 2007-03-03 s. 32–35.

Socha Ryszarda (1997) *Łańcuch pocieszenia*. „Polityka”, nr 47 (2116), s. 25–26.

Gietka Edyta (2007) *Mały szuka nieba*. „Polityka”, nr 2624 / 2007-10-13, s. 140–145.

Socha Ryszarda (2007) *Pan na smyczy*. „Polityka”, nr 2596 / 2007-03-17, s. 108–113.

Kałużński Zygmunt (1997) *Debil i jego biznesmen*. „Polityka”, nr 25 (2094), s. 56–57.

Socha Ryszarda (2007) *Telechałupnicy*. „Polityka”, nr 2632 / 2007-12-08, s. 50–51.

Kołodziejczyk Marcin (2007) *Prawie kino*. „Polityka”, nr 2634 / 2007-12-22 s. 148–150.

Sowa Agnieszka (2016) *Życie poza życiem*. „Polityka”, nr 3085 / 2016-11-08, s. 22–25.

Kołodziejczyk Marcin (2016) *Mister*. „Polityka”, nr 3065 / 2016-06-22, s. 38–39.

Turlej Elżbieta, [współpr.] Violetta Krasnowska (2016) *Gdzie ci ojcowie?*. „Polityka”, nr 3084 / 2016-11-02, s. 18–20.

Kubicki Paweł (2016) *Udane niepowodzenia*. „Polityka”, nr 3087 / 2016-11-23, s. 38–39.

Walewski Paweł JB (2007) *Zapomoga na Pompego*. „Polityka”, nr 2621 / 2007-09-26, s. 108–110.

Leszczyńska Joanna (2016) *Kocham cię, ty moja matko zastępcza*. „Polityka”, nr 3048 / 2016-02-24, s. 100–105.

Walewski Paweł (2007) *Królewska choroba*. „Polityka”, nr 46 (2629) / 2007-11-17, s. 96–97.

Pietkiewicz Barbara (1997) *Kreszczka za miliony*. „Polityka”, nr 31 (2100), s. 24–25.

Walewski Paweł (1997) *Będąc młodym rencistą*. „Polityka”, nr 15 (2084) s. 94.

Pietkiewicz Barbara (1997) *Matki z gorszym mózgiem*. „Polityka”, nr 18 (2087), s. 30–32.

Wróblewski Andrzej Krzysztof (1997) *Każdy głos na wagę złota*. „Polityka”, nr 37 (2106), s. 13.

Pustkowski Marcin (2007) *Zobaczyć las*. „Polityka”, nr 2607 / 2007-06-09 s. 86–88.

Zielińska-Fazan Małgorzata (1997) *Teatr albo nic*. „Polityka”, nr 48 (2117), s. 102–104.

Cytowanie

Struck-Peregończyk Monika, Kurek-Ochmańska Olga (2018) *Wizerunek osób niepełnosprawnych w polskiej prasie opiniotwórczej na przykładzie tygodnika „Polityka” w latach 1997–2016*. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 14, nr 3, s. 48–71 [dostęp dzień, miesiąc, rok]. Dostępny w Internecie: <www.przegladsocjologiijakosciowej.org>. DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/1733-8069.14.3.04>.

The Image of Disabled People in Polish Opinion-Forming Press Based on the Example of “Polityka” Weekly Magazine between 1997 and 2016

Abstract: The aim of the article is to analyze the content of Polish opinion-forming weekly magazines (concentrating on the example of “Polityka”) in regard to disability and disabled people. The paper attempts to outline the image of disabled people created by this magazine. The main categories considered in the analysis were: social and professional roles of the portrayed disabled people; an attempt to catalogue the subject matter of the articles; language used to describe disability and disabled people and the reference of topics discussed to the current events and trends. The article also looks at general trends in the representation of disabled people in mass media and gives an overview of different theoretical approaches to explaining the role of the media in creating attitudes towards different social groups.

Keywords: image, disability, press, media influence